

TÜRK EDEBİYATINDA “ESMÂ-İ NEBEVİYYE-İ ŞERÎFE”Yİ TADÂT GELENEĞİ VE MÜSTAKİMZÂDE’NİN MİR’ÂTÜ’S-SAFÂ İSİMLİ RİSALESİ

Doç.Dr. Ahmet YILMAZ
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

The Tradition of Revoking the Beautiful Names of the Prophet Muhammad in Turkish Literature: Müstakimzade Süleyman’s Mir’at al-Safa

The Prophet Muhammad has a number of beautiful names, like Allah’s most beautiful attributions. Some of these names of the Prophet have been employed by some Muslim poets in the genre of Naat. There is also the tradition of enumerating and explaining the names of the Prophet. In this article, we will provide the transliteration of Müstakimzade Süleyman’s (d. 1788) Mir’at al-Safa into Turkish. In addition, we will compare the distinctive characteristics of this poet to his contemporaries and predecessors.

Türk İslam Edebiyatının temelleri Orta Asya’da Hoca Ahmed-i Yesevî ve Hakîm Süleyman Ata tarafından atılmıştır. Bu temel o günkü göçebe Türklerin çeşitli sebeplerle Anadolu’ya doğru göçleri esnasında kaybolup gitmemiş, bilakis güçlenerek yükselmiştir. Ahmed-i Fakîh, Şeyyâd Hamza ve Yunus Emre gibi şairlerin eserleri bu dinî temel üzerinde yükselmiş öncü örneklerdir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş gelişmesinden sonra ortaya çıkan divan edebiyatının içinde yer alan pek çok klasik eserde de bu dinî özelliği görmemiz kolaylıkla mümkündür.¹ Ancak Türk edebiyatında dinî-edebî eserler denildiğinde karşımıza müstakil olarak yazılmış dört grup eser çıkmaktadır. Bunlar:

- a. Allah ile ilgili olanlar,
- b. Hz.Peygamber ile ilgili olanlar,

¹ Bu konudaki ilk tasnif ve görüşler için bkz. Âmil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 1998, s.349-365 (İlk neşri Şükrü Elçin Armağanı, Ankara 1983, s.153-159).

- c. Kur'ân-ı Kerim'le ilgili olanlar,
d. Diğer dîni konularda yazılanlar.

Biz bu yazımızda Hz.Peygamber ile ilgili olan eserler grubunda sayılan bir konuyu ele almak istiyoruz. O da "Esmâ-i Nebeviyye-i Şerife" yani Hz.Peygamber'in güzel isimleri ve bu isimlerin sayılıp sıralanması ve anlamlarının açıklanmasıdır.

Allah tarafından yaklaşık 23 senelik müddet zarfında kendisine vahyedilen Kur'ân-ı Kerim'i insanlara tebliğ ederek onları karanlıklardan aydınlığa çıkararak, onlara hidayet yolunu gösteren, rehberlik eden, ümmetinin dünyada ve âhirette mutluluğunu isteyen, onların şefaathçisi olup cehennemden kurtarılmalarına da vesile olacak olan o eşsiz insan, o son peygamber Hz.Muhammed (s.a.v.)'in hayatı boyunca yaptığı her hareket ve söylediği her söz hadis râvileri tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır. Hadis bilginleri tarafından bu rivayetler çeşitli inceleme ve tasniflere tabi tutularak değerlendirilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmı Hz.Peygamber'in boyu, eli, yüzü, saçı, sakalı, ağzı, dişi, gülüşü, yürüyüşü, kokusu, gölgesi, konuşması gibi özel halleri ile ilgilidir. Bunlara hadis literatüründe Şemâil-i Şerife denir. Peygamberin özelliklerini detaylandırarak anlatan bu rivayetlerin Türk edebiyatında işlenmesine ise Hilye denir. Sahih rivayetli hadislerin yanısıra diğer bazı zayıf rivayetli hadisler de sıhhat yönü dikkate alınmaksızın naatlar içinde çok sıklıkla kullanılmış ve sonuçta Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarının tâdâdı, yani sayılıp dökülmesi bir gelenek halini almıştır. İster müstakil gazel ve kaside formatında yazılmış naatlar, ister mevlid ve miraciyye gibi konularda kaleme alınmış mesnevî formatındaki eserler olsun, bu geleneğe bağlı kalınarak Esmâ-i Nebeviyye-i Şerifelerle dopdolulu olarak karşımızda durmaktadır. Seçilen bu nevi isim ve sıfatlardan her birinde ayrı bir övgü ve ayrı bir sevgi motifi vardır. Örneğin o mübarek insan bir "Yetim"² olarak dünyaya gelmesine rağmen "Emîn"³ olarak hayatını sürdürmüştür. Kırk yaşlarında iken hem "Nebî"⁴ hem "Rasûl"⁵ olmuştur. Hayatı boyunca durmadan dinlenmeden çalıştığı ve ümmetine İslam'ı en güzel, en anlaşılır biçimde anlattığı için "Fasih"⁶ olmuştur. Kolaylaştırıcı özelliğinden ve emirlerinden dolayı "Müeyyir"⁷, müjdeleyici olduğu için "Mübeşşir"⁸ ismini almıştır. İslam'ı sevdirmiş "Muhib"⁹ olmuş, devletini kurup yönettiği, gazveleri sevk ve idare ettiği için "İmâm"¹⁰ ve "Muktedâ"¹¹ olmuştur. Zengin-fakir, kuvvetli-zayıf, akraba-yabancı ayrımı yapmamış "Âdil"¹² olmuş, kendisine kötülük yapanlara

² Öksüz.

³ Güvenilir.

⁴ Allah'ın habercisi.

⁵ Allah'ın elçisi.

⁶ Açık sözlü.

⁷ Kolaylaştırıcı.

⁸ Müjdeleyici.

⁹ Sevdirten.

¹⁰ Önder.

¹¹ Kendisine uyulan.

¹² Adaletli.

bile beddua etmemiş, onların doğru yola gelmelerini sağlaması için Allah'a yalvarmış "Dâî"¹³ ve "Hâdî"¹⁴ olmuştur. Her zaman en doğruyu söylediği için "Sâdık"¹⁵ olmuş, "Latîf"¹⁶ olmuştur. O Allah'ın miraca yükselttiği "Habîb"¹⁷ olmuştur. Herkese merhamet ettiği için "Sâhib-i rahmet"¹⁸ olmuştur. O "Fahr-i kâinât"¹⁹ tır. O "Kân-ı şefâat"²⁰ tır. Onun isim ve sıfatları saymakla bitmeyecek kadar çoktur.

Bir hadiste de "استشفوا بالحلية / Hilye ile şifa dileyiniz" buyurulmuştur.²¹ Bu hadis, "Hz.Peygamber'in isim ve sıfatlarını okuyan, yazan ve evine asan kimsenin evine bela, hastalık, nazar, büyü, yangın vb. musibetlerin yaklaşmama-yacağı ve o isimler orada bulunduğu sürece ev halkına fakirlik ve sıkıntıların da gelemeyeceği" şeklinde yorumlandı²² için pek çok edip ve şair arasında, Hz.Peygamber'in güzel isimleri demek olan "Esmâ-i Nebeviyye-i Şerîfe"nin toplanması veya toplanmış olanların başka dillerde şerhedilmesi arzusunu güçlendirmiştir. Bunun tabii sonucunda da anılan konularda manzum ve mensur eserler meydana gelmiştir. Çünkü isimlerin çokluğu, ismi alan şahsın şerefine yüceliğine delalet eder. Hz.Peygamber de şüphesiz, şânı ve şerefi en yüce olan insandır.

Hz.Peygamber'in isimleri demek olan "Esmâ-i Nebî", Türk edebiyatında manzum ve mensur örnekleri olan edebî bir türdür.²³ Bu güzel isimlerin her biri Arapçanın değişik kalıplarından olmalarına rağmen Türk şâirler tarafından ustaca kullanılmıştır. Özellikle naatlar ve hilyeler yazılırken bu isimler ya doğrudan doğruya zikredilmiş, ya da çeşitli edebî yöntemlerle hatırlatılma yoluna gidilmiş, telmih yapılmıştır. Amaç, her vesile ile Hz.Peygamber'i anmak ve ona çok çok salât u selâm gönderilmesine vesile olabilmektir. Kur'ân-ı Kerim'de "Allah ve melekleri peygambere salavât okuyor ey îman edenler siz de ona salât u selâm okuyunuz."²⁴ buyurulmaktadır. Hz.Peygamber de "Bir kimsenin işi zorlaşırsa bana salavât okumayı artırsın. Çünkü bana okunan o salavât her türlü sıkıntıyı giderir, rızıklarını artırır, ihtiyacı temin eder."²⁵ ve "Kıyamet gününde yanımda durmaya en lâıyk olan, bana en çok salavât okuyandır."²⁶ buyurmuştur. Yine Hz.Peygamber "Asıl cimri o kimsedir ki, yanında adım

¹³ Duacı.

¹⁴ Yol gösterici.

¹⁵ Doğruyu söyleyen.

¹⁶ Hoş.

¹⁷ Sevgili.

¹⁸ Merhamet sahibi.

¹⁹ Varlıkların övücü.

²⁰ Şefaat ocağı.

²¹ استشفوا بالحلية metniyle aktarılan bu hadisin Muaz b.Cebel 'den rivayet edildiği Müstakimzâde'nin makalemize esas risalesinde şerhiyle birlikte (vr.35) zikredilmektedir.

²² Türkçe manzum metin için bkz.Hasib, Dürretü'l-Esmâ, Nuruosmaniye Ktp. No: 4953, vr.87a.

²³ Emine Yeniterzi, "Divan Şirinde Hz. Peygamber'in İsim ve Sıfatları – Esmâ-i Nebî", 1-7 Ekim 1990 Kutlu Doğum Haftası (Tebliğler) II, Ankara 1992, s. 87-100.

²⁴ Ahzâb 33/56

²⁵ Delail-i Hayrat Şerhi Kara Davut, Rahmet Yay. İstanbul 1975, s.45.

²⁶ Tirmizî, Salât, 446.

anıldığında bana salât okumayandır”²⁷ buyurarak salat u selam okumanın faziletlerine işaret etmişlerdir.

Hz.Peygamber’in isim ve sıfatlarının bazıları Kur’ân-ı Kerim’de zikredilmektedir. Muhammed, Müddessir, Mustafa, Ahmed, Emîn, Beşîr, Bürhân bunlardan bazılarıdır. Ahmed, Hanbata, Sahibü’n-na’leyn gibi bazı isimlerin İncil’de zikredildiği; Muhtar, Mütevekkil, Ahyed gibi bazı isimlerin Tevrat’ta geçtiği; İklîl, Kayyim isimlerinin Zebûr’da yer aldığı ve diğer kutsal suhufda da Tabtâb, Ecîr gibi diğer bazı isimlerinin bulunduğu çeşitli kaynaklarda bildirilmektedir.²⁸

Hz.Peygamber’in isimlerinden bazılarının “Esmâ-i Hüsnâ” içinde de yer aldığı görülmektedir. Bunlardan Evvel, Âhir, Hâmid, Hamîd, Kerîm, Mübeşşir’i burada saymamız mümkündür. Ancak, Allah’ın isimleri ile örtüşen bu ve benzeri isimler şârihler tarafından, Hz.Peygamber’in bir kul ve bir peygamber olduğu gerçeği göz önünde tutularak Allah’ın isimlerinden farklı biçimlerde şerhedilmiştir.

Hz.Peygamber’in isimlerinden bazıları diğer peygamberlerle de ortaktır. Bunlardan Safî ismi Hz.Adem’in, Halîl ismi Hz.İbrahim’in, Kelîm ismi Hz.Musa’nın da isimleridir. Murtazâ ismi peygamber olmamasına rağmen Hz.Ali’nin de ismidir.

Hz.Peygamber’in Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde zikredilen isimleri ile Türk İslam kültürü içinde bize kadar ulaşan sıfat ve lakaplarını toplayan eserler arasında en önemlisinin, ilim ve irfanı cihetinden büyük bir insan olmasına rağmen zehirlenerek öldürülen²⁹ Fas’lı Şeyh Muhammed b.Süleyman el-Cezûlî’nin (ö.868/) “Delâilü’l-Hayrât” isimli vird ve zikir cümleleriyle dolu eseri olduğu kabul edilir. Kara Davud-ı İzmitî’nin bu esere yaptığı Türkçe şerh de yıllardan beri bilinmekte ve okunmaktadır. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi’nin (ö.1788) Mir’âtü’s-Safâ adlı eseri de bu hususta dikkat çekicidir. Çünkü Müstakimzâde, Delâilü’l-Hayrât’ın başında kayıtlı bulunan Hz.Peygamber’e ait 201 isim ve sıfattan rivayeti kuvvetli olanlarını alarak 99 isimlik bir liste hazırladığını, alfabetik sıra ile şerh ettiğini ve müslüman halka hatıra olarak bıraktığını kendi ifadesiyle “mecmûundan “Esmâ-i Hüsnâ” adedince doksan dokuz nâm-ı latif intihâb olunup avâm-ı mü’minin için yâdigâr ve rivâyâtı kuvvetli olanlar ihtiyâr (edildi)” sözleriyle anlatmaktadır.³⁰ Eserin tam adı da “Mir’âtü’s-Safâ fi Nuhbeti Esmâ’i’l-Mustafâ”dır.³¹ Ancak, Müstakimzâde meydana getirdiği bu 99 isimlik listenin tamamını Delâilü’l-Hayrât’tan almış değildir. Örneğin Âmir, Ebtahî gibi bazı isimler anılan eserdeki 201 isim içinde yoktur. İsimlerin sayısının 99 olarak “Esmâ-i Hüsnâ adedince” belirlenmiş olması da yine bir orijinallik olarak değerlendirilebilir. Cenâb-ı Allâh’ın güzel isimleriyle

²⁷ Tirmizî, Daavât, 100.

²⁸ Emine Yeniterzi, Divan Şiirinde Nat, TDV Yay. Ankara 1993, s.161 vd.

²⁹ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, Mecelletü’n-Nisâb, Kültür Bakanlığı Yay. (Tıpkıbasım), vr.169b.

³⁰ Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, Mir’âtü’s-Safâ fi Nuhbeti Esmâ’i’l-Mustafâ, Süleymaniye Ktp.Esad Ef.No: 1426 / 3 vr. 25-36, Topkapı Sarayı Müz. Ktp. YY No: 347, vr.136a-140b.

³¹ A.g.e. vr.25a.

sayısından ötürü karıştırılma riski taşısada da, akıllarda yer etmesi ve unutulmaması maksadıyla müellifin bu yolu seçtiğini tahmin etmekteyiz.

Bizim bu çalışmamızda, Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin seçtiği isimler yine kendi sıraladığı şekilde, fakat Türkçe ve Arapça imlâlarıyla verilmiştir. Osmanlı Türkçesi ve Farsça ile yaptığı açıklamaları ise Türk alfabe-siyle aynen aktarılmıştır.³² Çünkü bu tür yayınlar asıl müelliflerin dil ve üslup özelliklerini ön plana çıkardığı için yeni nesillere ve Türk kültürüne ışık tutarlar. Müellifin yaptığı açıklamalarının sonunda bizim, günümüz Türkiye Türkçesiyle yaptığımız kısa bir sadeleştirme ise asıl metinle karışmaması için italik olarak dizilerek verilmiştir.

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin Mirâtü's-Safâ isimli risalesinde yer alan Esmâ-i Nebeviyye-i Şerîfe şunlardır³³:

1. Âmir (أمر) (s.a.v.): Emr-i rabbânî ve hük-m-i sübhâniyi edâ edici.

Allah'ın emir ve hükümlerini yerine getiren.

2. Âhir (آخر) (s.a.v.): Enbiyâ aleyhimü't-tehâyânın bi'sette âhiri ki "Vâ-pesin" denir.

Peygamberlerin sonuncusu . Sonuncu.

3. Ebtahî (ابطحي) (s.a.v.): Ebtaha mensûb ki ebtah su yoludur. Mekke-i mükerrreme ve Medine-i münevvere dahi etrafında bulunan dağların seyli için mecrâdır. Bathâ-i Mekke ve Bathâ-i Medîne ol nehirlerin seyl cereyân eden arzına denir. "Bâz-hânde güzergah-i âb" .

Ebtah'lı. Ebtah su yoludur. Mekke ve Medine, etraflarındaki dağlardan inen sellerin akıntı yolu üzerinde oldukları için böyle anılmışlardır.

4. Ahmed (أحمد) (s.a.v.): Cümle peygamberân-ı kirâm hâmidlerdir ve hâtemü'l-enbiyâ aleyhimü's-selâm onlardan çok hamd edicidir. Yahud hisâl-i hamîdeleri sebebiyle enbiyâ aleyhimü't-tehâyâ mahmûdlardır. Lâkin Habib-ekrem fazâil-i güzide ve mehâsin-i pesendîdesinin kesret ü vefreti sebebiyle cemîisinden mahmûdiyyetde ecma idi. "Sitüde-ter".

Bütün peygamberlerin en çok hamd edeni ve güzellikleri en çok olanı.

5. İmâm (إمام) (s.a.v.): Hücet ü muktedâ ki "Piş-rev" denir.

Önder.

6. Ümmî (أمي) (s.a.v.): Kırâat ve kitâbet gibi ilm-i zâhire müteallık sa'y-ı tahsil kendilerden sâdir olmamış ki anadan toğduğu hâl üzredir veya Ka'be şehrinin künyesi olan ümmü'l-kurâyâ nisbetdir veya ümmete mensûb ola. Bu hâl üzre hisâb ü kitâb ü maârif-i suveriyyeye heves kendi hakkında vârid değül iken ulüm-ü evvelin ü âhirin kendilere feth ü atâ olunup cemî-i muârızı âciz kılmak mucizesi kendilere mahsûs idi. Arapça "kefâke bi'l-kalemi fi'l-ümmiyyi mucizeten"³⁴ neşidesince bu manâya ümmî iken mucizeten bazı mürâselâta vaz-ı kalem

³² Farsça sözcük ve tamlamaların okunuşlarının tesbitinde, Mütercim Asım Efendi, Burhan-ı Katı (Haz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yay. Ankara 2000'den faydalanılmıştır.

³³ İsimler Arapça alfabetik sırayla aslına sadık kalınarak yazılmıştır.

³⁴ "Okuma yazma bilmeyen ümmî birinin kalem kullanması mucize olarak yeter."

buyurmuşlardır. "Be-mâder nisbet-kerde" .

Anadan doğduğu hal üzere duran. Anneye mensup. Ümmü'l-kurâ'lı.

7. Evvel (أول) (s.a.v.): Hilkatte vü haşrdâ vü nübüvvetde mütekaddem ki "Nühustîn" denir.

İlk.Öncü.

8. Bâtın (باطن) (s.a.v.): Vâkıf-ı esrâr-ı sübhâniyye ve ârif-i umûr-ı hafiyeye-i rabbâniyye yani "Sırdâr-ı nâ-peydâ" demek olur.

Allah'ın sırlarını bilen.

9. Bürhân (برهان) (s.a.v.): Hüccet ü delil ü beyân manalarındadır. "Güvâh-ı dürüst".

Kanıt.

10. Beşîr (بشير) (s.a.v.): Ehl-i îmânı dünyâda sevâb u mağfîret ü cennet ile ve ukbâda şefâat ile dil-şâd edici. Beşâretkâr gibi. Veyâ "cemil" manasına.

Mü'minlere dünyâda sevabı, affedilmeyi ve cenneti, ahirette de şefaati müjdeleyen.

11. Beyyân (بيان) (s.a.v.): Şüpheyi hall eden delil sâhibi ki "Aşîkâr-er" denir.

Şüpheyi giderecek delile sahip olan.

12. Cevâd (جواد) (s.a.v.): Sahî vü kerîm ü şecî' . Fâriside "küşâde-dest" u "civân-merd" ve muhaffefi "cömerd" dir.

Yiğit.Beğ.

13. Hâşîr (حاشر) (s.a.v.): Mahlûkâtı kendi kademine cem edici. Veya kabir-den yevm-i kıyâmette ibtidâ hurûc edici. "Ân ki nühust hîzed be-mahşer".

Mahlukâtı etrafına toplayan. Kıyamette ilk dirilecek olan.

14. Hâfız (حافظ) (s.a.v.): Şerîat-ı şerîfeyi ve kitâb-ı kerîmi bilâ-noksân (bilici) ve dem-i müslimi hıfz u siyânet edici. "Nigeh-dâr".

Allah'ın dinini ve Kur'anı eksiksiz bilen. Müslüman kanını koruyan ve kollayan.

15. Hâmid (حامد) (s.a.v.): Hak teâlâyâ hamd ü şükr edici demek olur. İncil'de vâkî olan esmâ-i nebeviyyedendir. "Sipâs-dâr".

Allah'a hamd ve şükür eden.

16. Habîb (حبيب) (s.a.v.): Mahbûb manasına ki Hak teâlâ kendiden râzı olup ve anı dahi râzı kıldığı kimesnedir. Fâriside "Dürüst-dil" yani râbîta-i derûnî miyânlarında sebeb-i ülfet olan kes.

Sevgili.

17. Hüccet (حجة): Sâir şerâyi-i sâlifeye gâlib olan şerîat-ı vâzıha sâhibi ki edâ-yı acemânede "kâğıd-ı dürüstî" dir ki irâde-i sened-i şer'î-yi sahîh ve vesika-i hükm-i fasih demektir.

Allah'ın indirdiği dinlerin galibi olan apaçık dinin sahibi.

18. Harîs (حريص) (s.a.v.): Ümmetin dünyâda tevbe ve hidâyetlerine ve bu

sebebtan ukbâda mazhar-ı rahmet ve masdar-ı hayr u bereket olmalarına tâlib. "Ârzûmend u hâhişkâr u ümîdvâr".

Ümmetinin dünyada tövbe etmelerini ve ahirette Allah'ın rahmetini kazanmalarını isteyen.

19. Hak (حق) (s.a.v.): Sıdkı mütehattık ve bâtıla gâlib ve adem-i tebeddülü sâbit ve vâcib ve dîn-i hakka sâhib ve sezâyı hak ve sezâvâr-ı muhattak . "Râst u dürüst".

Gerçekleşmiş.

20. Hakîm (حكيم) (s.a.v.): Umûr-ı dîniyyede hikmet-i hafîyye-i ilâhiyye üzre ma'sûm u mahfûz . "Dürüst-kâr u râst-güftâr".

Doğru iş yapan. Doğru söz söyleyen.

21. Halîm (حليم) (s.a.v.): Acûl ve gazûb değıil. Teennî ve iktisâd sâhibi ki fark-ı kudret sâhibi iken âciz değıil iken sükûn ve afv ile muttasıf ki "Bürd-bâr" denir.

Aceleci ve öfkeli davranmayan.

22. Hamîd (حميد) (s.a.v.): Hâmid veya mahmûd manasına ki "Sitâyiş-kâr" denir.

Övülmüş.

23. Hâtem (خاتم) (s.a.v.): Peygamberlerin âhiri ki bir emrin hitâmında mühürledikleri âlet ki mühr dahi dînür. Enbiyâda bunlar dahi ol makamdadır. "Pâyân-ı peygamberân".

Sonuncu. Mühür.

24. Hatîb (خطيب) (s.a.v.): Umûr-ı azîmede kelâm-ı âlî ile mütekellim olan zât-ı âli-şân. "Suhan-dâr-ı nigû".

Güzel konuşan.

25. Halîl (خليل) (s.a.v.): Hak teâlâya mahabbet-i sahiha ve sadâkat-i meveddet sâhibi demektir. "Döst".

Allah dostu.

26. Dâ'î (داعي) (s.a.v.): Mücîb teâlâya esmâ-i hüsnâsıyla duâ edici ve hak ibâdetle Bârî celle celâluhûya ibâdet edici ki duâ dahi ibâdetdir. "Mihr-i perestîş-kârân" .

Dua eden.Çağırın.

27. Ra'ûf (رؤوف) (s.a.v.): Kederden âri olan ni'met-i islâmı îsâle râğıb.

İslam'ı her insana ulaştırılmayı isteyen.

28. Rahîm (رحيم) (s.a.v.): Mutlakâ ni'am-ı celîle muvassal olmağıla muhib ki "Mihrîbân" denir.

Seven. Acıyan.

29. Reşîd (رشيد) (s.a.v.): Masâlih-i dînde hidâyet ve istikâmetle musîbû'l-hayr demek. "Reh-nümâ-yı mukadder-i Hudâ".

Allah'ın yolunu bulan.

30. Rakîb (رقيب) (s.a.v.): Ümmeti dünyâda küfirden ve ukbâda azâba giriftâr olmaktan muhâfazada sa'y-ı belîğ sâhibi ki "Nigeh-bân" tediye olunur.

Ümmetini dünyada küfre düşmekten korumaya ve ahirette de azap görmelerini engellemeye çalışsan.

31. Sâbık (سابق) (s.a.v.): Halk olunmakta ve elest hitâbında ve cevâbında cümleye mukaddem ve nübüvvet ve şefâât ve duhûl-ı cennette dahi mecmû-ı erbâbına "Piş-rev" ü "Piş-kadem".

İlk yaratılan, elest sorusuna ilk muhatap olan ve ilk cevap veren, peygamberlerin her hususta öncüsü olan.

32. Sirâc (سراج) (s.a.v.): Zulmet-i cehâletten ihrâc ve ziyâ-yı hidâyete idrâc eylemege basar-ı basîreti rûşen edici ki sebebine isnaddır. "Çerâğ-ı müselmânî" manasına.

Cehaletin karanlığından çıkaran ve hidayetin aydınlığına kavuşturan ışık.

33. Şâfi' (شافع) (s.a.v.): Hâcâtın kazâsına vâsita ve râcî ki "Hâhiş-künende" denir.

İhtiyaçların giderilmesi için aracı.

34. Şâkir (شاکر) (s.a.v.): Mazhar olduğu ni'am-ı zâhire ve bâtına mukâbilinde lâyıki üzre şükr edici. "Sipâs-dârende" manasına.

Sahip olduğu nimetlerden dolayı Allah'a şükreden.

35. Şâhid (شاهد) (s.a.v.): Ümmetin ahvâline muttalî ve baas olunan emri tebliğinde tasdik ve tezkîb ve necâtlarına şahâdet sâhibi. "Güvâh" manasına.

Ümmetin ahvalini bilip onların kabullenme ve reddetmelerine tanıklık eden.

36. Şekûr (شكور) (s.a.v.): Kabûl-i tâata sebep olan şükr tarîkini ümmete talim ile hem kendileri edâ-yı şükr ve hem ümmetin edâ-yı şükrlerine vesîle olmağla cümlesini kendileri bizzât edâ eylemiş gibi mübâlağa ile kâim bi'sş-şükr olmuşdur ki "Sipâs-dâr" denir.

Çok şükreyleyen.

37. Şehîd (شهيد) (s.a.v.): Yevm-i kıyâmetde ümmetler peygamberlerinin tebliğ-i şerifini inkâr eylediklerinde enbiyânın edâ-yı tebliğlerine mübâlağa ile şahâdet edici. "Güvâh-ter".

En büyük şahit.

38. Sâhib (صاحب) (s.a.v.): İlim ve sanat ve sefer gibi emr-i hayrda refik-ı hayru'l-ferik ki "Yâr-ı hem-dem" demekle edâ-yı Fârisî olur.

Arkadaş.

39. Sâdıq (صادق) (s.a.v.): Emîn ü ma'sûm olmak delâletiyle sıdk-ı kelâm sâhibi ki "İn hüve illâ vahyun"³⁵ kerimesi nâtıktır. "Râst-gü" vü "Hak-gü" dahi denir.

Doğruyu söyleyen.

³⁵ Necm 53/4 "Onun söylediği vahiyden başka bir şey değildir."

40. Sabûr (صبور) (s.a.v.): Edâ-yı ezâ-yı ümmete mübâlağa ile sabr u tahammüle azm ü cezm edici ki mukâbilinde ulû'l-azm zümresine ser-levha vü hâtime olmuştur. Haklarında bed-duâ eylemeyüb hidâyetleri bâbında dest-küşâyı dergâh-ı kabûl-i Hudâvend-i teâlâ olmağla "Allâhümme'hdi"³⁶ kavmî fe-innehüm lâ-ya'lemûn"³⁷ buyurdu. Lügat-ı Farisiyyede "Bî-şitâb" manasınadır.

Kendisine yapılan eza ve cefalara fazlasıyla sabreden.

41. Safî (صفي) (s.a.v.): Mahabbetu'llâhta safvet ve hulûs üzre mecbûl u meftûr ki Fârisi edâsı "Bî-kine" olur.

Arınmış.

42. Tâhir (طاهر) (s.a.v.): Uyûbdan pâk mazâhir ü bâtında ve his ü manâda nazif hatta fazalâtının dahi tahareti musarrahdır.

Temiz.

43. Tâ-Hâ (طه) (s.a.v.): Nabî veya Habeşî veyâhud Süryânî veya Yemenî lügatdır. "Yâ fûlân veya racûl" yani "Ey kişi!" demek olur ki İbn-i Abbâs'tan mervidir radiyallahü anhümâ ve Peygamber-i enâm aleyhi's-selâm murâd olunmuştur. Tâ-Hâ ile, "Ve yutahirakum tathiran"³⁸ delâletiyle, "yâ Tâhir" demek murâd olunur dahi denilmiştir.

Taha.

44. Tayyib (طيب) (s.a.v.): Suverî vü ma'nevî hubs-i zâhir ü bâtından arî vü berî demek. Lisân-ı Deride "Pâk ü hoş-bü" denir. Zîra rasûl-i ekrem salla'llâhü aleyhi ve sellem bir mahalden murûr u ubûr buyursalar o memerden nice zamân râyiha-i tayyibeleri zâyil olmaz ve vuslat murâd edenler anunla bilirler idi.

Temiz ve güzel kokulu.

45. Zâhir (ظاهر) (s.a.v.): Hak ve sıdk olduğu âşikâre ki "Peydâ" ta'bir olunur veya mu'in-i dîn-i mübîn ki "Yâver-i ehl-i İslâm" derler.

Görünen. Müslümanlara arka çıkan.

46. Âdil (عادل) (s.a.v.): Her emirde hadd-i vasata riâyet edici ki "Dâd-dihende" manasınadır.

Adil. Her işte orta yolu bulan.

47. Âkîb (عاقب) (s.a.v.): Peygamberân hazerâtının âhîrinde mektûb hâtimi olan nebî demek ki eserde "Ene'l-âkîb"³⁹ buyurdu. "Ser-encâm-ı kâr" manasına.

Sonuncu. Son.

48. Âlim (عالم) (s.a.v.): Ahkâm-ı ilâhiyyeyi zâhîran talim-i suverî vâkî değil iken mecmû-ı ulûmu muhîr ve kendüye münkeşif olan zât-ı şerîf ki "Dânâ" denir.

Alim. Bilge.

49. Arabî (عربي) (s.a.v.): Araba mensûb ki Acem ve Rûm ve gayrî diyâr-

³⁶ Buradaki "ihdi/doğru yola yönlendir" sözcüğü Buharî'de "iğfir/affet" şeklindedir. Bkz. Ehâdisü'l-enbiyâ, 3218.

³⁷ Buharî, Ehâdisü'l-enbiyâ, 3218 "Allahım, milletimi affet; çünkü onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar."

³⁸ Ahzâb 33/33 "Allah sizi tertemiz yapmak istiyor."

³⁹ "Ben sonuncuyum."

dan değil. "Bâzhânde be-neseb-i ehabb-i Arab" demek.

Arap.

50. Azîz (عزيز) (s.a.v.): Kadri celil ve izzet-i zât ile muttasıf zât-ı bî-hemtâ ve ehli imânın dahi vesile-i izzeti ki "Li'llâhi'l-izzetü ve li-rasûlihî ve li'l-mü'minin"⁴⁰ mefhûmunca bi'n-neb'i hâsıl olmağla ehli-i imân dahi hisse-yâblardır.

Değerli. Yüce.

51. Alîm (عليم) (s.a.v.): Âlim-i sâbıkta mübâlağa içündür ki edâ-yı Acemânedede "Dânâ-ter" denir.

Çok şey bilen. En büyük bilge.

52. Ganî (غني) (s.a.v.): Ehl-i hâcete atâ edici ve kâfi ki Fâriside "Tevân-ger" dir.

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını gideren.

53. Fettâh (فتاح) (s.a.v.): Zâhirde hükm ü kazâ ve tenfiz ü imzâ ve bâtında "Dil-küşâ" yani küşâyış-i mecrâ-yı feyz-i Mevlâ emrinde ekmele-i mâ-sivâ.

Kapalılıkları açan. Gönülleri fetheden.

54. Fasîh (فصيح) (s.a.v.): Kelâm-ı latifi muğlak u muakkad değül ve kavâid-i Arabiyyeye ve şer-i kitâba ve rûsûm-ı edebiyeye muhâlif değil. "Zebân-âver" denir.

Açık ve net sözlü.

55. Kâim (قائم) (s.a.v.): Emr-i nübüvvet ve risâleti câri ve mutedil ki Derî lügatta "Pâyende" denir.

Yerinde duran.Ebedî.

56. Kâsım (قاسم) (s.a.v.): Cenneti ehline taksim ve iskân edici "Bahşış-kâr" gibi.

Dağıtan. Taksim eden.

57. Kureşî (قرشي) (s.a.v.): "Bâz-hânde be-dûdmân-ı Kureyş" Kureyş kabilesine mensûb ki nisbetinde lafzın bazı hurûfu tebeddül eylemek kavâidden olmağla yâ-yı tasgîr sâkıt ve dammenin delâleti râbıt addolundu. Ecdâdından Kureyş onüçüncü cedd-i emceddir. Ki ismi "Nadr"dır.

Kureyş kabilesinden.

58. Karîb (قريب) (s.a.v.): İhsân sâhibi ki Hak teâlâya kurbiyyet sâhibi olur. "İnne rahmete'llâhi karîbun mine'l-muhsinin"⁴¹. Fâriside "Nezdik be-Hudâ" denir. Zirâ ihsân "Hakkı görür gibi" emrine imtisâlde kıyâmdır. Hakkı eğer imtisâl eden göremezse Hak teâlâ anı görür ki "Nahnü ekrab"⁴² buyurdu.

Allah'a yakın.

59. Mâhî (ماحي) (s.a.v.): Küfr ü şirki izâle edici. Fâriside "Sitüde-rende-i küfr" demekle edâ olunur.

Küfür ve şirki silen.

⁴⁰ Münâfikûn 63/8 "Asıl üstünlük Allah'ın, onun peygamberinin ve mü'minlerindir."

⁴¹ Arâf 7/56 "İyilik edenlere Allah'ın rahmeti yakındır."

⁴² Kaf 50/16 "Biz şah damarından daha yakınız."

60. Mübeşşir (مبشّر) (s.a.v.): Rabbü'l-âlemînin rızâsıyla ehl-i takvâyı mes-rûr edici ve hâifleri emîn ve âşikları vuslat-ı müşâhade ile şâd edici. “Müjde-dihende” ile ta’bir olunur.

Müjdeleyen.

61. Mübeyyin (مبين) (s.a.v.): Âyât-ı ilâhiyyeyi âşikâre edici. “Peydâ-künende” gibi.

Açıklayan.

62. Mütevassıt (متوسط) (s.a.v.): Hayru'l-mahlûkât ve a'del-i mevcûdât yani “Zibâ-ter-i her dü-serâ” demektir. Veya hâlık ile mahlûk miyânında vâsıta.

Aracı. Şefâatçi.

63. Müctebâ (مجتبى) (s.a.v.): Ekdârdan hâlis u muhtâr u tâb-nâk ve evsâf-ı beşeriyyenin habîse vü deviyyesinden pâk ki Fâriside “Ber-güzide” denir.

Arındırılmış. Temiz.

64. Muharrim (محرم) (s.a.v.): Haram olan ahkâmı ümmetine fark u ta’yîn ve beyânı tebliğ edici. Nehy-i şer’in şiddetinden azîmetle amele sâyık demek ki “Nâ-şâyeste-gûy” demekle edâ-yı Acemâne te’diye olunur.

Yasaklayan. Yasaklanmış.

65. Muhallil (محلل) (s.a.v.): Helâl olan ahkâmı ümmetine fark u ta’yîn ve beyânı tebliğ edici. Emr-i şer’in ruhsatına vesîle ki “Şâyeste-gûy” Fârisî ta’bir olunur

Serbest kılan. Serbest kılınmış.

66. Muhammed (محمد) (s.a.v.): Bu ism-i şerîf ile vilâdetlerinin yedinci günü cedd-i emcedi Abdü'l-muttalib onları tesmiye eyledi. Mahlûkâtın hilkatinden ikibin yıl evvel anı Hak teâlâ be-nâm kılıp tevhidin şikk-ı sânisî kıldı. Ki “Lâ ilâhe illa'llâh Muhammedün rasûlu'llâh”⁴³ denildi. Manâ-yı ism-i şerîf hisâl-ı mahmûde ve fi’âl-i memdûhası kesret üzere olan zât-ı hamîd demektir. “Kâr-ı bisyâr-pesendide-dâr” terkîb-i Fârisîsî ile edâ olunur.

Çok övülmüş.

67. Mahmûd (محمود) (s.a.v.): Hak teâlânın ve sâirlerin memdûhu demektir. Zebûrda ve Tevratta dahi mezkûrdur. Fâriside “Sitûde”dir.

Allah’ın övdüğü.

68. Muhtâr (مختار) (s.a.v.): Mecmû-ı nâsdan rabbü'n-nâs ihtiyâr eyleyüp mazhar-ı hâtemiyyet olmağla ilm-i ezelisî tealluk eylediği vücûd-ı mes’ûd ki Tevratta olan esmâ-i nebeviyedendir. Fâriside “Güzide” dinür.

Seçilmiş.

69. Müddessir (مدثر) (s.a.v.): Nübüvvet ve risâleti kendine kamîs gibi bilüp hükmüyle âmil. Fâriside “Câme ber-hod pûşide” denir.

Örtünen.Bürünen.

70. Medenî (يمدن) (s.a.v.): Makamı ve ravza-i şerîfesi cihetinden Medine-i

⁴³ Allah’tan başka bir tanrı yoktur, Muhammed Allah’ın peygamberidir.

münevvereye mensûb ki "Bâz-hânde be-Medîne" denir.

Medine'li.

71. Mezkûr (مذكور) (s.a.v.): Mâ-sivânın hilkatinden evvel Hâlik teâlânın zikr ü ta'zîm idüp kütüb-i sâllifede yâd eylediği Nebiyy-i kerîm ki "Bulend u Buzurg" manasına olur.

Adı geçen. Anılan.

72. Murtazâ (مرتضى) (s.a.v.): Tebliğ-i nübüvveti lâyıkı üzre edâsı sebebiyle Hak anı râzı kılup rızâsı murâd-ı Hak teâlâ olan vücûd-ı bihbûd ve zât-ı mahmûd dimekdir ki "Hoşnûd-kerde" diyü edâ olunur.

Hoşnut olunan.

73. Mürsel (مرسل) (s.a.v.): Mecmû-ı nâsa şer'ile meb'ûs ki zebân-ı Fariside "Firistâde" denir.

Gönderilen.

74. Müzekkâ (مزكى) (s.a.v.): Tezkiyeden mef'ûldür. Kavlen ve fiilen, zâhîren ve bâtînen, ve sûreten ve manen sâirlerine kabîh olan hâlâtdan berî vü arî kılınmış. "Pâk şode" gibi.

Temizlenmiş.

75. Müzzemmil (مزمّل) (s.a.v.): Kur'ânı ve nübüvvet ü risâleti kendine libâs idüp anınla kendini ihâta ve muhâfaza ve sıyânet edici. "Câme ber-ser derkeşide" demekle mefhûmundan lûgat-ı Deriye edâ edilir.

Bürünen. Örtünen.

76. Müşfi' (مشفع) (s.a.v.): Ta'cîl-i hisâb u tahkîk veya ıskât-ı azâbda kâim-makâm-ı mahmûd yani şefâati makbûle ki "Pezirefte-hâhiş" denir.

Şefaata eden.

77. Musaddak (مصدق) (s.a.v.): Kavl ü fiili Hak teâlânın anı tasdikıyla sadâkati izhâr olunmuş "Be-râst dârende" gibi.

Doğrulanmış.

78. Mustafâ (مصطفى) (s.a.v.): Müctebâ ile vezn ü bâb ü ma'nâda dahi yek-sândır ki mezkûrdur.

Arındırılmış. Temiz.

79. Mutahhir (مطهر) (s.a.v.): Küfr ü şirkten ümmetini pâk edici. "Pâk-gîrende" gibi.

Temizleyen.

80. Mutî (مطيع) (s.a.v.): Emr-i Hak teâlâyâ tâbî vü münkâd. "Fermân berdâr" .

İtaatkar.

81. Muzaffer (مظفر) (s.a.v.): Umûrunda imdâd-ı rabbânî ile muvaffak ki "Fîrûz-yâfte" vü "Dest-yâfte" dahi denir.

Kazandırılmış. Yardım görmüş.

82. Muallâ (معل) (s.a.v.): A'dâsına gâlip kılınmış. "Bulend-şode" gibi. Yüceltilmiş.

83. Muktesid (مقتصد) (s.a.v.): Tevhîde sâbit ü mukîm ve âmilün li'llâhî'l-kerîm ki Fâriside "Râst-şode ber reh-i râst" denir.

Doğru yolda giden.

84. Mekki (مكي) (s.a.v.): "Bâzhânde be-Ka'be" denir ki vilâdeti ve risâleti ve mirâcı Mekke-i mükerremede vâkidir.

Mekke'li.

85. Münzir (منذر) (s.a.v.): "Kum fe-enzir"⁴⁴ mefhûm-ı latîfi ve "İnnemâ ente münzir"⁴⁵ meâlî üzre halkı Hallâktan havfe tergîb edici. "Bim-künende" Fârisî edası olur.

Korkutan.

86. Münîb (منيب) (s.a.v.): Kalb-i şerîfi dâimâ Hak teâlâ cânibine râcî ve müteveccih ki "Her çizî bâ-Hudâ künende" demekle ma'nâ-yı Fârisî edâ olunur.

Yönelen.

87. Münîr (منير) (s.a.v.): Kâinâtı nûr-ı îmân ile tenvîr edici. "Rûşen-künende" gibi ve ol şecere-i îmânı semere-i dühûl-ı cinân ile mîve-dâr edici.

Aydınlatan. Nurlandıran.

88. Mühtedî (مهتدي) (s.a.v.): Zâhir ü bâtın ve sûret ü ma'nâ ve siret-i reh-i hidâyetle muttasîf. Edâ-yı Derîde "Ber reh-i râst" denir.

Doğru yolda yürüyen.

89. Mehdî (مهدي) (s.a.v.): Mürşid-i muvaffak ki davetinde müeyyed min in-dî'llâhtır. Turuk-ı saâdetin cümlesi kendine tarif ü ilâm olmuştur. "Ber reh-i Hak şode" ile Acemâne tabir olunur.

Doğru yola sevkeden.

90. Nâsır (ناصر) (s.a.v.): Kelimetu'llâh i'lâsı ve anı nâsa tebliğ u inhâsı ile necâtlarına mu'în ve dîn-i Hakka sâhib ü yâr-ı bî-hemtâsı. (Yârî künende).

Yardımcı.

91. Nâtık (ناطق) (s.a.v.): Belâğat u fesâhat ile tekellüm ve emr-i şer'î ta'lîm u tebliğ ile kavvâl bi'l-hak manâsına ki "Suhan-gûy" demekle edâ-yı Derî icrâ olunur.

Konuşan. Güzel konuşan.

92. Nâhî (ناهى) (s.a.v.): Menhiyyât-ı şer'î ifâde vü uhdesinden gelici ki "Bâz-zede" dinür.

Kötülöklere yaklaştırmayan.

93. Nebî (نبي) (s.a.v.): Hak teâlâdan kendilere taraf-ı Bârîden vahy olunduğundan haber verici zât-ı refî ki lügat-ı Arabîdir. Ammâ zebân-ı Fâriside "Peygamber" denir.

Peygamber.Haberci.

⁴⁴ Müddessir 74/2 "Kalk ve (insanlar) uyar."

⁴⁵ Nâziât 79/45 "Sen ondan korkanları uyarırsın."

94. Neẓîr (نذير) (s.a.v.): Ehl-i ma'siyete azâb haberi vermekle korhudup sevk-i hidâyetle afv edici. "Bîm-künende" Fârisî tercemesidir.

Korkutan.

95. Nûr (نور) (s.a.v.): Hak teâlânın tarîk-ı müstakimini bendeler görmek için nûr-ı zâhiri ve sirâc-ı bâhiridir. "Rûşenî dihende" edâ-yı Acemânesidir.

Nur. Aydınlık.

96. Vâiz (واعظ) (s.a.v.): İzâle-i kasvet ile terfîk-ı derûn için âkıbet u neticeden haber vermekle nush edici. "Pend-dihende" gibi.

Nasihât eden.

97. Hâdî (هادي) (s.a.v.): Tarîk-ı necâtı tarîf ve hidâyete mürşid-i ibâd ki "Reh-nümâ" denir.

Yol gösteren.

98. Hâşimî (هاشمي) (s.a.v.): "Bâzhânde be-nisbet-i Hâşim" yani nesli Hâşime mensûb ki ecdâdından birinin lakabıdır. İsmi Amr'dır. Peder-i Peygamber-i mu'teber olan Abdu'llâh b.Abdi'l-muttalib b. Hâşim b.Abdi Menâftır.

Haşim kabilesinden.

99. Yâ-Sîn (يس) (s.a.v.): Tay lügatında "yâ" insan demektir ki tasgîr-i tazîmîsi olan "üneysîn" lafzının şatr-ı evveli tarh ve bâkîsin münâdâ kılıp harf-i nidâ idhâl olunmuştur. Murâd insân-ı kâmilidir veya seyyidü'l-beşer hâtemü'l-enbiyâ aleyhimü't-tehâyâ murâd olunur.

SONUÇ:

Hız.Peygamber (s.a.v.), Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde hepsi birbirinden güzel olan pek çok isim ve sıfatlarla zikredilmektedir. Müslümanlar arasında da öyle bilinmekte ve o isimlerle anılmaktadır. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi bu güzel isimler içinden 99 Arapça ismi seçip alfabetik olarak bir araya getirmiş ve anlamlarını Türkçe olarak açıklamıştır. Yaptığı açıklamaları Farsça ifadelerle de teyid etmek suretiyle, daha iyi anlaşılabilir faydalı bir eser meydana getirmiştir. Süleymaniye ve Topkapı Sarayı Kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan⁴⁶ "Mir'âtü's-Safâ fi Nuhbeti Esmâi'l-Mustafâ" isimli bu risâle, Türk edebiyatında edebi bir tür olan Esmâ-i Nebeviyye'yi derleme ve şerhetme geleneğinin mensur bir örneğidir. Ancak Hız.Peygamber'in güzel isimleri bu sayılanlarla sınırlı tutulmamalıdır. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi sadece Arapça isimleri bir araya getirmiştir. Halbuki onun Türkçe⁴⁷ başta olmak üzere daha pek çok dilde, pek çok güzel isminin olabileceği muhakkaktır.

⁴⁶ Ahmet Yılmaz, Müstakim-zade Süleyman Sadeddin, Hayatı Eserleri ve " Mecelletü'n-Nisâb'ı", Ankara Ü. Sosyal Bilimler Ens.(Basılmamış Doktora Tezi) 1991.

⁴⁷ Türkçede "Yalvaç" kelimesi kendisine kitap gönderilen peygamber, Rasûl anlamında kullanılır.